

УДК 396:371 (71)

Костюк О.О.,*аспірант, Національний університет «Острозька академія», м. Острог, Україна*

СУТНІСТЬ ГЕНДЕРУ ТА ЙОГО РОЗУМІННЯ КАНАДСЬКИМИ УЧАСНИКАМИ МІЖНАРОДНОЇ ОБМІННОЇ ПРОГРАМИ «КАНАДА. СВІТ. МОЛОДЬ.»

У статті з'ясовано розуміння поняття «гендер» та «гендерне виховання» канадськими учасниками міжнародної обмінної програми «Канада. Світ. Молодь» (Юкон – Острог, Нетішин – Мішин, 2011-2012 рр.) у контексті середніх навчальних закладів Канади.

Ключові слова: *гендер, гендерне виховання, гендерна рівність, гендерний підхід в освіті.*

Костюк А.А. Сущность гендера и его понимание канадскими участниками международной обменной программы «Канада. Мир. Молодежь.»

В статье рассмотрено понимания понятия «гендер» и «гендерное воспитание» канадскими участниками международной обменной программы «Канада. Мир. Молодежь» (Юкон – Острог, Нетішин – Мішин, 2011-2012 г.) в контексте средних научных заведений Канады.

Ключевые слова: *гендер, гендерное воспитание, гендерное равенство, гендерный подход в образовании.*

Kostyuk O.O. The essence of his understanding of gender and Canadian members of the international exchange program «Canada. World. Youth.»

The article aims to examine the understanding of the notion gender and gender education by the Canadian participants of the exchange program «Canada. World. Youth» (Yukon – Ostroh, Netishyn – Mission, 2011-2012) in the context of the secondary schools in Canada.

Key words: *gender, gender education, gender equity, gender equality, gender approach in education.*

Питання гендерної рівності є доволі актуальним на сьогоднішній день, про що свідчать міжнародні договори, підписані цілою

низкою країн. До прикладу, у 1981 році була підписана Конвенція про усунення всіх форм дискримінації проти жінок (Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination Against Women, CEDAW 1981), стаття 10 якої стосується рівних прав у освіті. У 1990 році затверджено Конвенцію про права дитини, де у додатку 1, статті 28 та 29 йдеться про рівність прав дітей на освіту. Пекінська Платформа для Дії (1995) (The Beijing Platform for Action), була переглянута у 2000 році з подальшим зобов'язанням про усунення дискримінації на всіх рівнях, створення гендерно-чутливих освітніх систем з наголосом на якість та гендерно-чутливу навчальну програму й важливість освіти для дівчат. Цілі Освіти для Всіх (Education for All Goals) були повторно підтверджені в Дакарі у 2000 році. В документі увага акцентується на гендерній рівності в освіті за допомогою досягнення двох з шести цілей: забезпечення доступу до безкоштовної, обов'язкової, повної початкової освіти до 2005 року; подолання гендерних відмінностей у початковій та середній освіті до 2005 року та досягнення гендерної рівності до 2015 року, акцентуючи увагу на наданні дівчатам повного та рівного доступу до якісної базової освіти та навчальних досягнень. Крім того, Цілі ООН Розвитку Тисячоліття (Millennium Development Goals, 2001), а саме 2 та 3 цілі, спрямовані на надання початкової освіти для всіх без виключення та пропаганду гендерної рівності й підвищення статусу жінок [7, с. 4]. Україна активно долучається до глобалізаційних процесів. Запровадження гендерної рівності жінок і чоловіків в Україні закріплено на законодавчому рівні. Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» №2866-IV, котрий був прийнятий 8 вересня 2005 року, визначаються основні напрями державної політики щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Крім того, з 1 липня 2006 року Міністерством юстиції здійснюється гендерно-правова експертиза тих проектів нормативно-правових актів, предмет яких стосується прав і свобод людини. Україна також підписала міжнародне зобов'язання на Саміті Тисячоліття ООН у вересні 2000 року, яке передбачає, що протягом 2001-2015 років Україна забезпечить гендерну рівність. Школа як важливий інститут соціалізації, відіграє значну роль у гендерному вихованні дівчат та хлопців. Стаття 3 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» визначає основні напрями державної політики, котрі спрямовані

на утвердження гендерної рівності жінок та чоловіків, у тому числі, виховання і пропаганду серед населення України культури гендерної рівності жінок та чоловіків, поширення просвітницької діяльності у цій сфері. Більше того, 6 серпня 2010 року Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту представило на розгляд законопроект «Про Загальнодержавну цільову соціальну програму забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків на період до 2016 року». Школа відіграє важливу роль у соціалізації учня, формуючи картину світу, уявлення про роль жінки та чоловіка у суспільстві [4; с. 10] З огляду на вище зазначені нормативні документи, проблема гендерного виховання жінок та чоловіків набуває значної актуальності.

Мета статті – з'ясувати розуміння сутності поняття «гендер», «гендерні відмінності в шкільному оточенні», «гендерне виховання» канадськими учасниками програми «Канада. Світ. Молодь.» та визначити на яких навчальних предметах відбувається гендерне виховання, які аспекти гендеру вивчаються та у яких формах відбувається навчання та чи відбуваються у школах позашкільні заходи, спрямовані на гендерне виховання.

Завдання статті – проаналізувати результати емпіричного дослідження, проведеного серед канадських учасників програми «Канада. Світ. Молодь» для з'ясування розуміння, зацікавленості та обізнаності з гендерних питань.

Окремі педагогічні аспекти гендерного виховання досліджувалися як зарубіжними так і вітчизняними науковцями. Зокрема, розглядалися методологічні проблеми гендерної педагогіки (В. Кравець, Л. Штильова, Н. Єрофєєва, О. Железняк, Р. Коннел); шкільної освіти з врахуванням гендерної складової (В. Очкур, Т. Говорун, О. Кікінеджи, К. Корсак, Н. Лавриченко, О. Вороніна, С. Демерс, К. Беннет, Дж. Гермон); особливості соціалізації дошкільників і молодших школярів (В. Абраменкова, В. Очкур, А. Палій, О. Прозументик, Н. Радіна, І. Євтушенко, М. Бужигєєва), підлітків (В. Москаленко, В. Романова, С. Вихор); взаємодію педагогів з дівчатами та юнаками підліткового віку (О. Антипова); виховання гендерної культури (В. Коршунов, І. Мізеря); впровадження гендерного підходу до виховання студентської молоді та її професійної підготовки (Т. Голованова, І. Мунтян, О. Цокур, Ж. Дусказієва, Ю. Дорофєй, М. Рабжаєва); гендерні особливості успішності навчання (Ш. Гібб, Дж. Едгертон, Т. Пітер, Л. Робертс).

Незважаючи на значну кількість досліджень гендерної проблематики, вітчизняна гендерна педагогіка знаходиться на початкових етапах свого розвитку. Тому багато аспектів гендерного виховання є недостатньо дослідженими, нечіткою є термінологія, розробки вимагає методологічна база гендерного виховання.

Канада уже має великий досвід впровадження гендерної рівності. У середніх навчальних закладах Канади активно обговорюються гендерні питання на різних предметах, розробляються навчальні програми, видаються підручники та посібники на гендерну тематику.

Для початку здійснимо операціоналізацію понять. В. В. Очкур визначає гендер як організовану модель соціальних взаємин між жінками та чоловіками, що характеризує не лише спілкування в сім'ї, а й визначає їх соціальні відносини в основних державних інститутах [5, с. 3]. У Канаді поняття гендеру розуміється як набір соціально сконструйованих ролей та обов'язків, особистісних рис, ставлень, поведінок, цінностей, відносної влади та впливу, які по-різному приписуються суспільством для двох статей. В той час як біологічна стать визначена генетично та анатомічно, гендер – це набута ідентичність, якій навчаються, яка змінюється протягом часу та значно варіюється в межах однієї культури та у різних культурах. Гендер є відносним та стосується не просто жінок чи чоловіків, а відносин між ними [8].

Гендерне виховання – це цілеспрямований, організований і керований процес формування соціокультурний механізмів конструювання чоловічих та жіночих ролей, поведіння, діяльності та психологічних характеристик особистості, запропонованих суспільством своїм громадянам залежно від їх біологічної статі [5; 7]. У канадській науковій літературі зустрічаємо поняття гендерний тренінг (gender training) – діяльність, яка передає знання, інформацію про гендерні питання, передає практичний досвід, навички та вчить техніки гендерного аналізу. Мета гендерного тренінгу – забезпечити теоретичне розуміння та практичні навички, які дають змогу учасникам тренінгів піддавати сумніву упереджену поведінку щодо гендеру та соціально сконструйованих нерівностей між жінками та чоловіками [9].

На думку В. Очкур, «застосування гендерного підходу у формуванні гармонійно розвиненої особистості пропонує новий спосіб пізнання дійсності, у якому відсутні нерівність та ієрархія «чо-

ловічого» та «жіночого» [5; с. 7]. Науковець виділяє сім головних складових гендерного виховання, а саме: національна, моральна, сімейна, фізична, правова, трудова та інтелектуальна складові. Національну складову автор визначає як знання історичного минулого розвитку жіночої та чоловічої історії, усвідомлення ролі жінок і чоловіків у формуванні національної свідомості громадянина. Моральна складова – гендерні особливості міжособистісних стосунків дітей різних статей. Гендерні особливості формування культури інтимних почуттів. Сімейна складова – роль батька і матері в гендерній соціалізації дитини, формування рис фемінності та маскулінності особистості. Фізична складова – формування фізичної культури дошкільників, особливості спортивних інтересів дітей різної статі. Правова складова – правове забезпечення гендерної рівності чоловіків та жінок. Трудова складова – місце чоловіків і жінок на ринку праці, гендерні особливості вибору майбутньої професії, гендерна профорієнтація [5; с. 7].

У канадському суспільстві в основі гендерного підходу в освіті лежить гендерна рівність. Гендерна рівність в освіті розглядається як забезпечення справедливого ставлення до всіх дівчат та хлопців, жінок та чоловіків у системі освіти [7; с. 1]. Гендерна рівність зосереджена у трьох аспектах: рівність доступу, рівність можливостей та рівність досягнень хлопчиків та дівчаток, жінок та чоловіків у системі освіти [7; с. 2]. Рівність доступу до освіти полягає у рівних можливостях у отриманні базової освіти. Головним показником рівності доступу до освіти вважається не статистика учнів, які вступають до школи, а дійсна відвідуваність уроків. Рівність можливостей досягається завдяки тому, що до хлопців та дівчат на уроках ставляться неупереджено, приділяють однакову кількість уваги, хлопці і дівчата мають однакові можливості навчатися. Всі учні навчаються за однаковим навчальним планом, проте навчання відбувається різними способами та методами відповідно до різних стилів навчання. Навчання здійснюється за допомогою неупереджених методів та матеріалів, у яких не міститься стереотипів. Хлопці і дівчата мають однакову свободу навчатися, досліджувати та розвивати навички з академічних предметів та у позакласній діяльності у безпечному середовищі. Рівність досягнень полягає у тому, що хлопці та дівчата мають однакові можливості для навчальних досягнень. Також навчальні досягнення базуються на індивідуальних зусиллях та талантах учнів. Тести, іспити та методи

оцінювання є гендерно неупередженими. Ідеї, які передаються у процесі оцінювання не знеохочують хлопців та дівчат навчатися далі та вивчати предмети їх спеціалізації [7; с. 2].

Підхід гендерної рівності в освіті, на думку канадців, полягає в аналізі факторів у широкому соціальному контексті, які впливають на рішення сім'ї, про те, чи потрібно відправляти дитину навчатися у школі. Цей підхід також дозволяє вирішувати проблеми, пов'язані з нерівністю або упередженнями у ставленні до дівчат та хлопців, у їх можливостях вчитися, що має вплив на бажання школярів продовжувати навчання [11; 14].

Чітке бачення змін, необхідних для рівного доступу до освіти, можливостей та результатів дівчат та хлопців можна отримати, врахувавши фактори, які впливають на попит та пропозицію у системі освіти, а саме:

- плату за навчання у школі та непрямі витрати;
- розміщення школи та відносну відстань для дівчат та хлопців;
- тренінги для шкільних інспекторів, директорів та вчителів перед прийняттям їх на роботу та під час роботи;
- пропорційність жінок та чоловіків в управлінні у системі освіти серед шкільних інспекторів, директорів та вчителів;
- шкільну інфраструктуру: вбиральні для дівчат, безпечний транспорт та супровід у школу;
- шкільне середовище: посилення боротьби з дискримінацією та сексуальними домаганнями; дозвіл для вагітних учениць продовжувати навчання; гнучкий графік, що враховує домашні та продуктивні обов'язки учнів; адаптація програми для відображення місцевих потреб дівчат та хлопців; заохочення вибору нетрадиційних предметів дівчатками;
- середовище класної кімнати: навчальні матеріали, позбавлені гендерних стереотипів; пропаганда позитивних жінок-взірців для наслідування; навчальні матеріали, адаптовані до потреб дівчат та хлопців; однакова кількість часу та якості уваги, приділена вчителями до дівчат та хлопців
- доступ та прийняття дівчат та хлопців до вищих навчальних закладів [7; с. 8].

Метою нашого емпіричного дослідження було встановлення актуальності гендерного виховання в середніх навчальних закладах Канади, з'ясування поняття «гендерні відмінності у школі», «гендерний підхід в освіті» та мети гендерного виховання канад-

ськими школярами, а також визначення предметів у навчальних програмах канадських середніх шкіл, пов'язаних з вивченням гендерних особливостей та шкільних заходів, приурочених гендерному вихованню, шляхом проведення анкетування (2011 рік). В анкетуванні взяло участь 24 особи, 21 канадський учасник міжнародної обмінної програми «Канада. Світ. Молодь» (Юкон – Острог, Нетішин – Мішин, 2011-2012 рр.), віком від 18-22 років, в тому числі 3 керівники програми, віком від 30-34 років, серед них 14 осіб жіночої та 10 учасників чоловічої статі.

В анкеті пропонувалося 10 запитань. Оскільки респонденти давали відкриті відповіді, математична сума відсотків не завжди дорівнює 100 відсоткам. Розглянемо детальніше результати анкетування. На запитання «Наскільки Ви зацікавлені у гендерному питанні?» 16 осіб відповіли, що вони дуже зацікавлені (67%), меншою мірою зацікавленими виявилися 6 осіб (25%), дещо зацікавленими – 2 особи (8%).

Наступним запитанням було: «На Вашу думку, що таке гендерні відмінності в шкільному оточенні?» Відповіді на це запитання були різноманітними. До прикладу, всі респонденти у відповідях на це запитання говорили про відмінності чоловіків та жінок, і лише 1 респондент вказав, що «в школі є дівчата, хлопці, гомосексуали, бісексуали». Респонденти вказали на такі гендерні відмінності чоловіків та жінок у шкільному оточенні:

дівчата ставляться відповідальніше до завдань, виконують їх вчасно, є більш організованими та старанними, «мають кращий почерк, ніж хлопців» – 7%; до хлопців ставляться більші вимоги на заняттях фізкультури – 18%; вчителі поблажливіше ставляться до дівчат, дівчат більше заохочують задавати питання на заняттях природничих наук, в той час як хлопці повинні справлятися з труднощами самостійно – 7%; існують упередження, що хлопці мають вищу успішність з природничих наук, а дівчата – з суспільних, відповідно, вищі вимоги ставляться до хлопців на заняттях з «складних предметів» – математики, фізики та хімії, ніж до дівчат. Крім того, до хлопців вчителі ставляться поблажливіше на заняттях з суспільних предметів – 11%; існують упередження, що жінки не досягають успіхів у кар'єрі – 4%; хлопці краще володіють прикладними предметами, такими, як наприклад, обробка дерева – 4%; від хлопців очікують жорсткішу поведінку, а від дівчат – поблажливішу, спокійну – 7%; учні більше поважають вчителів

певної статі більше або менше відповідно до предмету, який вони викладають. Трапляються випадки булінгу на основі статі – 4%. 19% респондентів сказали, що в школах, в яких вони навчалися, вони не стикнулися з дискримінацією на основі гендерних відмінностей; 4% респондентів вказало, що хоч особисто з гендерною дискримінацією не стикалися, проте часто чують про це явище в новинах; 4% опитуваних відповіли, що не відчували особисто дискримінації на основі гендеру в школі, проте вважають, що важливу роль відіграє особистість вчителя, тобто, чи є він/вона сексистом/сексисткою; 4% респонденток відповіли, що вони не думають, що хлопці вважають себе кращими в навчанні, ніж дівчата; 4% респондентів звернули увагу на гендерне представництво вчителів у школі, а саме, те, що адміністрація школи загалом представлена чоловіками, а вчителями є переважно жінки.

На запитання «Як ви розумієте поняття «гендерний підхід в освіті?», респонденти не дали однозначної відповіді. На їх думку, гендерний підхід в освіті – це:

- «організація навчання з врахуванням гендерних ролей та гендерних відносин»;
- «виховання толерантного ставлення до чоловіків та жінок»;
- «пропаганда гендерної рівності»;
- «толерантне ставлення не лише до учнів, а й вчителів різної статі»;
- «максимізація успішності хлопців та дівчат, враховуючи їх гендерні відмінності»;
- «розгляд труднощів та шляхів вирішення проблеми гендерної нерівності».

На запитання «Яка, на Вашу думку, мета гендерного виховання» респонденти відповіли таким чином:

- «роз'яснення учням того, що існують різні гендери, виховання толерантного ставлення, навчання історії становлення гендерної рівності, подальша робота, пов'язана з подоланням дискримінації на основі статі»;
- «статеве виховання»;
- «забезпечити максимально високі результати в навчанні як хлопчиків, так і дівчаток, залучивши прогресивних вчителів, які розуміють відмінності в навчанні хлопчиків та дівчаток»;
- «надання рівних можливостей для всіх гендерів, щоб показати, що чоловіки та жінки можуть робити одні і ж самі речі, зменшення акцентуалізації на поділі між чоловіками та жінками»;

– «підвищення самооцінки, знищення стереотипів, подолання репресивного ставлення до представників всіх гендерів»;

Наступне запитання анкети стосувалося того, чи було ставлення вчителів на уроках рівним до хлопців та дівчат. 75% респондентів відповіли, що ставлення вчителів було однаковим як до хлопців, так і до дівчат; 4% зазначили, що ставлення вчителів було справедливим до обох статей, 21% вказав, що ставлення вчителів було поблажливішим до дівчаток і вимогливішим, суворішим – до хлопчиків, що проявлялося, наприклад, у тому, що хлопців карали частіше та суворіше, ніж дівчат.

На запитання «Чи обговорювалися гендерні питання на заняттях?» 67% респондентів дали ствердну відповідь, 33% опитуваних заперечили обговорення цих питань на заняттях.

Згідно з результатами опитування, в середніх навчальних закладах Канади обговорення гендерних питань відбувається на таких предметах як: філософія (philosophy); релігія (religious studies); здоров'я (health class); соціологія; біологія; управління кар'єрою та життям (My Career and Life Management Classes); історія; театр; англійська мова, фізкультура. Було також зазначено, що на заняттях з фізкультури цю тему обговорювали всі дівчата, відчуваючи нижчі вимоги до себе в порівнянні з хлопцями, але, разом з тим, усвідомлюючи біологічні відмінності між чоловіками та дівчатами. Один респондент зауважив, що спеціально виділених предметів не було. Обговорення відбувалися на заняттях з англійської мови після прочитання книг та заняттях з соціології. Респондент констатував обмеженість своїх знань з гендерних питань в зв'язку з відсутністю спеціально виділених курсів. Інша респондентка висловила думку, що майже на всіх предметах, які вона вивчала, обговорювалися гендерні ролі, але велика роль різниці між чоловіками та жінками не приділялася.

Результати проведеного анкетування показали, що на заняттях обговорювалися наступні аспекти гендеру: історія гендерної рівності; гендер в ЗМІ; гендер в сфері бізнесу; гендер в політиці; права жінок; гендер в освіті; сексизм; відносини між різними гендерами; гомосексуалізм; збереження статевого здоров'я.

На запитання «Чи були ці обговорення корисними?» 50 % опитаних дали ствердну відповідь. Респонденти вбачали в подібних обговореннях наступні позитивні моменти:

– «вони допомогли краще усвідомити наскільки різноманітним є світ, і що не всі люди почувають себе однаково»;

– «вони допомогли мені сформулювати власну думку про гендерні відносини»;

– «вони ознайомили з такими делікатними проблемами як статеве дозрівання»;

– «вони ознайомили з анатомією людини»;

– «вони допомогли більше дізнатися про гендерну дискримінацію, навчитися її розпізнавати та справлятися з нею»;

Провокували обговорення питань, які спонукали нас думати, розглядати ці питання з протилежних сторін»;

«Дали змогу побачити, що думають інші люди з цього питання».

За допомогою анкетування ми також з'ясували, що в школі відбувалися спеціальні заходи, присвячені гендерними питанням. 71% опитаних не вказали випадки проведення позакласних заходів, пов'язаних з гендерними питаннями. Лише 29% респондентів відповіли, що такі заходи відбувалися, зокрема спеціальні дні підтримки свободи сексуальної орієнтації (лесбіянок, геїв, бісексуалів, транссексуалів); групові види діяльності; дебати; запрошення гостей, обізнаних з цих питань (guest speakers); проведення досліджень.

Отже, із проведеного анкетування можна зробити висновок, що гендерна складова є важливим компонентом навчального процесу у середніх навчальних закладах Канади, яка відображається у поведінці вчителя, змісті навчальних програм та включенні гендерних питань до дискусій на цілій низці предметів, запрошенні спеціалістів із гендерної проблематики. Крім того, із дослідження випливає, що такі дискусії формують світогляд учнів та здійснюють на них певний виховний вплив, оскільки всі респонденти вказали, що дискусії про гендер були для них корисними.

Перспективи подальших досліджень гендерного виховання в середніх навчальних закладах вбачаємо у проведенні анкетування із вчителями середніх навчальних закладів Канади з метою виявлення їх гендерної культури.

Список використаної літератури та джерел:

1. Державна програма з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року від 27 грудня 2006 року № 1834 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1834-2006-%D0%BF>

2. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків» 8 вересня 2005 року № 2866-IV [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>

3. Законопроект «Про Загальнодержавну цільову соціальну програму забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року» [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.msms.gov.ua/sport/control/uk/publish/article;jsessionid=1D244A0FAD89F15B76026646125243DE?art_id=119649&cat_id=93297

4. Кузнецова М. О гендерной культуре учителей замолвите слово / М. Кузнецова. – Режим доступу: <http://www.krona.org.ua>

5. Очкур В. В. Гендерна стратегія виховання та гендерний підхід у розвитку дітей дошкільного віку / В. Очкур // Дошкільний навчальний заклад. Сучасний погляд. – 2012. – №4 (64), С. 3-9.

6. Указ Президента України «Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 26 липня 2005 року № 1135/2005 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.uazakon.com/document/fpart42/idx42174.htm>

7. Education. Gender equality. Tip Sheets. – Canadian International Development Agency: Quebec, Canada, June, 2010.

8. Exploring Concepts of Gender and Health. Ottawa: Health Canada, 2003. Retrieved from: <http://www.hc-sc.gc.ca/english/women/exploringconcepts.htm>

9. Gender and SSR Glossary. UN-INSTRAW. – Режим доступу: <http://www.uninstraw.org/en/index.php?option=content&task=blogcategory&id=153&Itemid=213>

10. Questions and Answers: Gender Identity. – Public Health Agency in Canada: Ottawa, Ontario, 2010

11. 2008 Survey of Canadian Attitudes toward Learning: Results for Learning throughout the lifespan. – Canadian Council on Learning: Ottawa, Ontario, 2009.